

ARKADIUSZ DYMOWSKI

**MONETY REPUBLIKI RZYMSKIEJ NA ZIEMIACH POLSKICH.
KILKA UWAG NA BAZIE NOWEGO MATERIAŁU
ZE ZNALEZISK DROBNYCH**

Stosunkowo niewielką część monet rzymskich znajdujących na ziemiach polskich stanowią monety republikańskie, tj. wybite przed 27 r. przed Chr., którą to datę tradycyjnie przyjmuje się za początek Cesarstwa. Jak pokazują ostatnie odkrycia, znaleziska monet republikańskich nie są jednak aż tak rzadkie, jak sądzono w ubiegłych dziesięcioleciach¹. Wśród 1130 monet rzymskich z amatorskich znalezisk drobnych zarejestrowanych przez autora artykułu od maja 2004 r. do października 2010 r.², uchwycono 48 monet — wyłącznie denarów — z okresu Republiki (zob. opis znalezisk na końcu artykułu oraz ryc. 1). Ponadto odnotowano wtórne znalezisko brązowej monety (uncji) republikańskiej z III w. przed Chr. Brąz ten stanowi ciekawy przyczynek do rozważań na temat występowania tego typu monet w polskich odkryciach, o czym niżej. Polskie znaleziska monet republikańskich można rozpatrywać w nieco szerszym kontekście — monet Republiki i Cesarstwa sprzed panowania Nerona, a ściślej sprzed reformy monetarnej z ok. 64 r.³, które co do zasady nie występują w tutejszych skarbach denarów

¹ Zob. Kunisz A. 1970, s. 119; Kolendo 1998b, s. 124.

² Biorąc pod uwagę jedynie egzemplarze możliwe do określenia pod względem nominału i dokładnej lub przybliżonej daty emisji. Materiał zarejestrowany od maja 2004 r. do listopada 2007 r. (w przypadku prawobrzeżnego Mazowsza i Podlasia do kwietnia 2008 r.) został opublikowany w kilkunastu artykułach przez A. Dymowskiego oraz w ramach inwentarzy z serii *Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Polen*. Znaleziska uchwycone po listopadzie 2007 r. (kwietniu 2008 r.) to w znakomitej większości materiały nieopublikowane.

³ Por. Kunisz A. 1970, s. 119–120; Bursche A. 2008a, s. 53.

z I–II w.⁴ Co najmniej w stosunku do denarów Augusta takie ujęcie jest w pełni uzasadnione, zważywszy na fakt, iż skarby denarów republikańskich z ziem polskich, bardzo nieliczne⁵, zawierają niewielką domieszkę denarów pierwszego z rzymskich cesarzy. Ograniczając się jedynie do denarów, wśród wspomnianych wyżej 1130 monet z nowych znalezisk drobnych nie odnotowano żadnej monety wybitej w okresie panowania dynastii julijsko-klaudyjskiej przed 64 r. Uchwycono jedynie 3 brązy wybite w tym czasie, wszystkie znalezione razem z monetami późniejszymi⁶.

Na podstawie zebranego materiału z nowych odkryć można sformułować kilka ogólnych uwag, które powinny być zweryfikowane przy wykorzystaniu wszelkich dostępnych nauce informacji na temat znalezisk monet republikańskich (i wczesnocesarzkich). Niestety taka weryfikacja jest obecnie bardzo utrudniona, jako że opublikowana baza źródłowa w tym zakresie jest w znacznej mierze rozproszona i niepoddana krytycznej ocenie. Inwentarze znalezisk monet rzymskich z lewobrzeżnego Mazowsza i z Małopolski wymagają uaktualnienia, a Wielkopolska do tej pory w ogóle się nie doczekała tego typu opracowania. Ponadto, co chyba najważniejsze, wiele odkryć poddawanych dotychczas analizie⁷ to znaleziska, których prawdziwość należy podać w wątpliwość. Bardzo pouczający w tym względzie jest wynik badań przeprowadzonych przez R. Ciołek przy okazji opracowywania inwentarzy znalezisk monet rzymskich z terenu dzielnic pomorskiej i śląskiej. W wyniku weryfikacji dawniej rejestrowanych odkryć badaczka ta

⁴ W polskich skarbach denarów z I–II w. sporadycznie trafiają się bardzo nieliczne, zazwyczaj pojedyncze denary republikańskie (np. skarb z Drzewicza Nowego; Kunisz A. 1973, s. 27–28, poz. 22; Krzyżanowska A. 1976; Kubiak S. 1979, s. 29–43, poz. 25) lub denary Augusta (np. skarb z miejscowości Ossa-Rywałdzik; Kunisz A. 1973, s. 97, poz. 106; Ciołek R. 2007, s. 139–150, poz. 241).

⁵ Dotychczas odnotowano dwa tego typu znaleziska: skarb ok. 160 denarów z Połanica, gm. loco (Kunisz A. 1970; Kunisz A. 1985, s. 165–171, poz. 202) oraz niepublikowany, opracowywany obecnie przez Pana Marcina Rudnickiego z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego skarb zawierający nie mniej niż ok. 350 denarów z Górnego Śląska odkryty nie później niż w 2009 r. Ponadto spoza obszaru obecnej Polski, ale z terenów objętych w okresie rzymskim osadnictwem kultury przeworskiej, pochodzi odkryty w 2009 r. skarb 35 denarów republikańskich (w tym przypadku bez domieszki monet Augusta) z miejscowości Poczapy, pow. złoczowski (Počapi, Zoločiv's'kij rajon) w zachodniej Ukrainie (Pivovarov S. 2009, s. 164–168).

⁶ As Augusta i as Klaudiusza znalezione w Liwie w ramach zespołu czterech brązów z I w. (od Augusta do Nerwy; Dymowski A. 2008a, s. 77; Romanowski A. 2008, s. 59, poz. 95) oraz as lub dupondius Augusta odkryty w okolicach Pułtuska razem z pięcioma innymi, trudnymi do precyzyjnego określenia brązami, z których co najmniej jeden należy datować na okres nie wcześniejszy niż II w. (Dymowski A. 2007b, s. 55; Romanowski A. 2008, s. 109, poz. 171).

⁷ Zob. np. Kunisz A. 1970, s. 119–121.

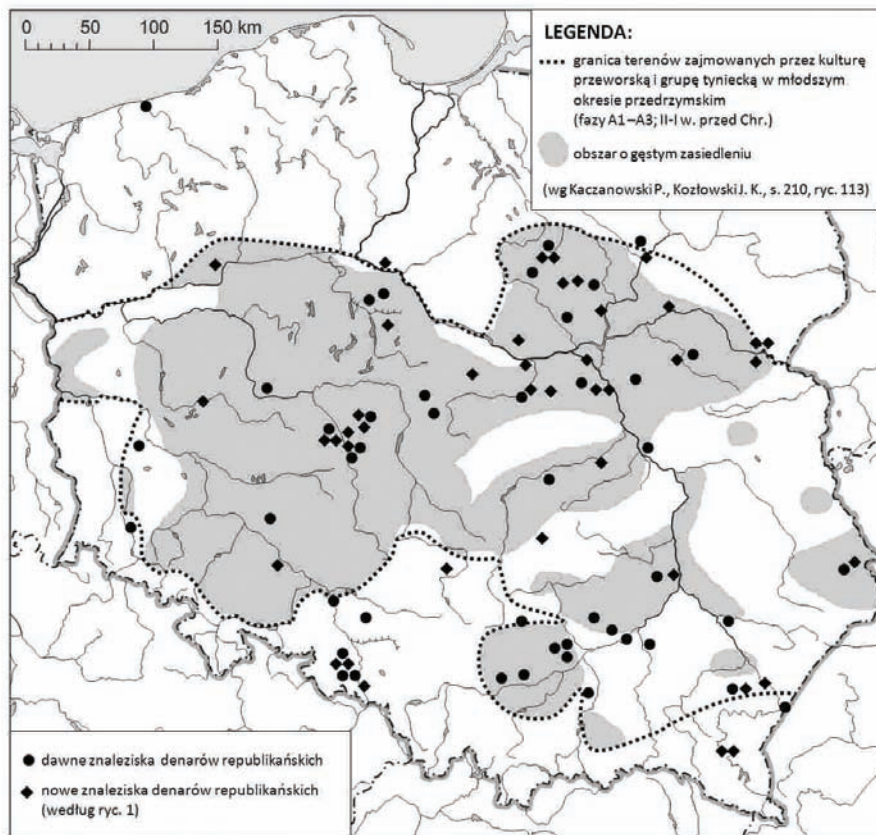
Ryc. 1. Nowozarejestrowane znaleziska monet republikańskich

stwierdziła, że większość znalezisk drobnych monet z okresu Republiki i panowania dynastii julijsko-klaudyjskiej z terenu Pomorza należy określić jako monety wątpliwie określone i wydatowane, lub jako egzemplarze z nowożytnych kolekcji, znaleziska nieprawdziwe i niepewne⁸. Podobnie sytuacja wygląda dla analogicznie datowanych monet w odniesieniu do Śląska⁹, choć w tym przypadku znaleziska drobne uznane za niepewne lub nieprawdziwe nie stanowią większości.

Uwaga pierwsza: denary republikańskie należy przede wszystkim łączyć z osadnictwem kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim

⁸ Zob. Ciołek R. 2001, s. 22, 25 (poz. 22), 48, 61, 81, 90, 113 (poz. 162A), 168, 216 (poz. 270A), s. 224–225 (poz. 288A), 228, (poz. 297A), 240 (poz. 328A).

⁹ Zob. Ciołek R. 2008, s. 25, 72 (poz. 98A), 104 (poz. 159A), 148 (poz. 231A), 170, 175 (poz. 259A), 186 (poz. 272A), 202, 219, 231 (poz. 343A), 241 (poz. 361), 242, 254 (poz. 383A).

Ryc. 2. Nowe i dawniej¹⁰ zarejestrowane znaleziska denarów republikańskich z terenu Polski na tle osadnictwa przeworskiego w młodszym okresie przedrzymskim

i w okresie wczesnorzymskim. Widać to dość wyraźnie po porównaniu map osadnictwa przeworskiego z rozmieszczeniem terytorialnym znalezisk denarów republikańskich: nowych i dawniej zarejestrowanych (zob. ryc. 2 i 3¹¹). Trudno

¹⁰ Na podstawie Kunisz A. 1970, mapa na s. 121 z poprawkami i uzupełnieniami według: Kubiak S. 1979 (z wyjątkiem znalezisk nr 63 i 82, które należy uznać za niepewne); Garbacz K. 2001, s. 191; Kaczanowski P., Magros U. 2002 (z wyjątkiem znalezisk nr 54 i 862, które należy uznać za niepewne); Skowron J. 2006, s. 81; Ciołek R. 2007; Ciołek R. 2008; Romanowski A. 2008; Romanowski A. 2010, s. 30–34.

¹¹ Mapy przedstawione na ryc. 2 i 3 należy traktować jako czysto poglądowe. Po pierwsze, osadnictwo przeworskie ukazano na podstawie mocno uproszczonych map zamieszczonych w wydawnictwie o charakterze popularnonaukowym. Po drugie, zaznaczone na mapach starsze znaleziska ustalono w wyniku pobieżnego przeglądu wybranych pozycji literaturowych, nie zaś rzetelnej kwerendy opartej na wszystkich dostępnych źródłach. Na

przy tym precyzyjnie wykazać, z którym z wymienionych okresów należałoby wiązać znaleziska. Tym bardziej, że należy liczyć się z dość długim okresem użytkowania, które w tym czasie tylko umownie można nazwać obiegiem¹², denarów republikańskich na terenie Barbaricum¹³, podobnie jak to wykazano w stosunku do denarów cesarskich z I–II w.¹⁴ Wyciąganie daleko idących wniosków z występowania na tych samych stanowiskach denarów republikańskich razem z monetami cesarskimi z I–II w., a nawet z III w. (zob. opis znalezisk na końcu artykułu) może być ryzykowne, przede wszystkim ze względu na możliwe znaczne rozciągnięcie w czasie procesu gubienia lub celowego deponowania monet na terenie długo użytkowanych osad lub cmentarzysk. Pewne wnioski na temat daty dostania się monet republikańskich do ziemi można wyciągnąć na podstawie koncentracji znalezisk na Wyżynie Głubczyckiej i na prawobrzeżnym Mazowszu. Nie wchodząc w szczegóły: na Wyżynie Głubczyckiej według obecnego stanu wiedzy nie da się wyróżnić osadnictwa celtyckiego lub przeworskiego datowanego na I w. przed Chr.¹⁵ Natomiast prawobrzeżne Mazowsze zostało zajęte w ciągu 2. połowy II w. po Chr. przez kulturę wielbarską¹⁶, której wcześniejszy obszar występowania na terenie Polski północnej charakteryzuje się praktycznie zupełnym brakiem znalezisk drobnych monet republikańskich (zob. ryc. 2 i 3). Zatem na podstawie danych dotyczących zasiedlenia tych dwóch obszarów odkrycia śląskie raczej trudno datować na okres wcześniejszy niż wczesnorzymski, natomiast znaleziska mazowieckie na okres późniejszy niż wczesnorzymski¹⁷. Z tego względu, bazując jedynie na rozkładzie terytorialnym znalezisk i osadnictwa, należy przypuszczać, że znaleziska denarów republikańskich z terenów Polski środkowej i południowej wiążą się w głównej mierze z kulturą przeworską w okresie wczesnorzymskim (zapewne w I w., być może również w 1. połowie II w. po Chr.), i przypuszczalnie w pewnym zakresie także w młodszym okresie przedrzymskim (zapewne pod koniec tego okresu, tj. w I w. przed Chr.)¹⁸. Ponadto hipotetycznie nie można całkiem wykluczyć pewnej roli Celtów w napływie monet Republiki Rzymskiej na ziemię polskie. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że koncentracje znalezisk monet republikańskich w okolicach Krakowa

mapach tych nie uwzględniono znaleziska o niepewnej lokalizacji, umownie przypisanego miejscowości Rodzone (zob. opis znalezisk na końcu artykułu, moneta nr 38).

¹² Por. Bursche A. 2008b, s. 396–399.

¹³ A. Romanowski wskazuje na zły stan zachowania monet republikańskich ze znalezisk mazowieckich, co może sugerować długi okres ich obiegu; Romanowski A. 2009.

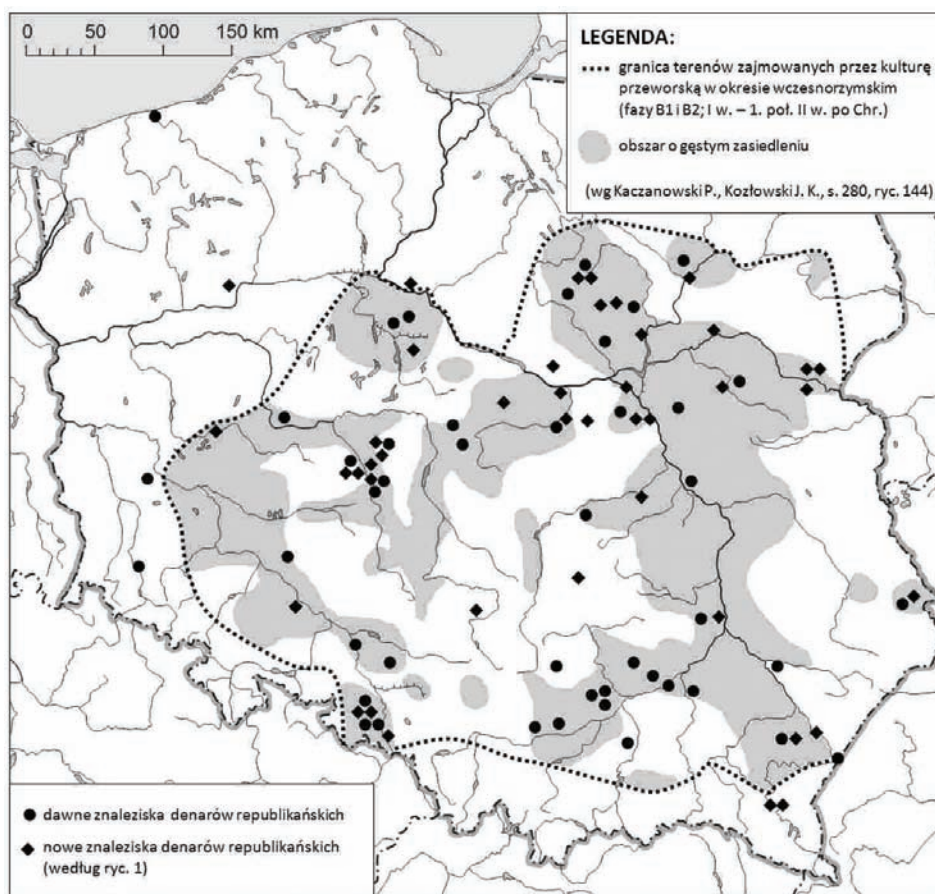
¹⁴ Zob. np. Bursche A. 2005, s. 203–205.

¹⁵ Por. Godłowski K. 1980, s. 132 i n.

¹⁶ Por. Andrzejowski J. 2005, s. 109 i n.

¹⁷ Por. Romanowski A. 2009.

¹⁸ Por. Romanowski A. 2009.

Ryc. 3. Nowe i dawniej zarejestrowane znaleziska denarów republikańskich z terenu Polski na tle osadnictwa przeworskiego w okresie wczesnorzymskim

i Kalisza pokrywają się ze śladami aktywności celtyckiej, m.in. w zakresie mennictwa, datowanej właśnie na schyłek okresu przedrzymskiego i początku okresu rzymskiego¹⁹.

Uwaga druga: denary republikańskie stanowią znaczny procent monet ze znalezisk drobnych z terenu Polski środkowej i południowej przy jednoczesnym (prawie?) całkowitym braku brązów republikańskich i denarów cesarskich sprzed 64 r. Polska środkowa i południowa oznacza w tym przypadku tereny na południe od maksymalnego północnego zasięgu kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie wczesnorzymskim (zob. ryc. 2 i 3). Jeśli

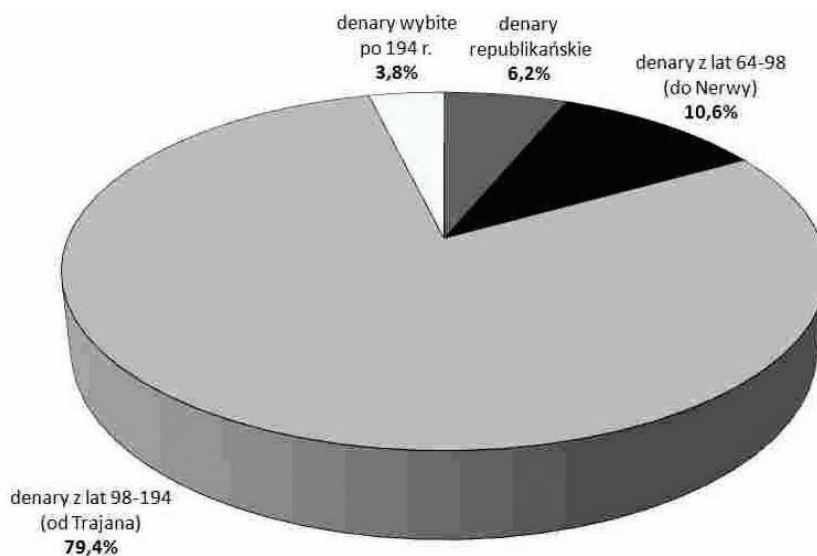
¹⁹ Zob. Rudnicki M., Miłek S., Ziąbka L., Kędziński A. 2009, s. 121–122.

potraktujemy wspomniane na wstępie 1130 monet ze znalezisk drobnych jako reprezentatywną próbę statystyczną dla terenu Polski, to 6,2% ogółu denarów ze środkowej i południowej części kraju stanowią monety tego nominału wybite w okresie Republiki Rzymskiej (zob. ryc. 4). Jest to udział niewiele mniejszy niż denarów pierwszowiecznych bitych od 64 r. (10,6%) i zauważalnie wyższy niż denarów emitowanych po 194 r. (3,8%), które poza nielicznymi wyjątkami nie występują w polskich skarbach denarów cesarskich z I–II w.²⁰ Co oczywiste, większość (79,4%) denarów z nowo uchwyconych znalezisk to emisje drugowieczne, jak to już dawno zauważono, najczęściej znajdowane monety rzymskie w Polsce, a precyzyjniej — na terenach zajmowanych w późniejszych fazach okresu rzymskiego przez kultury przeworską i wielbarską. Pośrednim wnioskiem z przytoczonych danych jest stwierdzenie, że denarów republikańskich jest zbyt dużo w stosunku do pierwszowiecznych, aby można było mówić o masowym napływie monet z okresu Republiki jako domieszki do monet pierwszo- lub drugowiecznych²¹. Z tego z kolei wniosek, że większość denarów republikańskich musiała napłynąć na ziemię polskie niezależnie i, jak należy założyć, wcześniej od głównej fali napływu monet cesarskich z I–II w.

Zastanawia brak w owej „reprezentatywnej próbie statystycznej” brązów republikańskich i denarów cesarskich sprzed 64 r. Jeśli chodzi o brązy republikańskie, to wiele do myślenia daje zasygnalizowane na wstępie wtórne znalezisko-

²⁰ Zob. Bursche A. 2004, s. 195 i n.

²¹ Teza o możliwym napływie republikańskich denarów (lub szerzej monet w ogóle) łącznie z późniejszymi monetami rzymskimi (jako jeden z niewykluczających się wzajemnie alternatywnych sposobów napływu) jest dość szeroko rozpowszechniona w literaturze tematu. (zob. Kunisz A. 1969, s. 45–57, tam odwołania do starszej literatury; Kolendo J. 1998b, s. 124; Romanowski A. 2009) Jest to prawdopodobne, zważywszy na nieliczne, z reguły pojedyncze denary republikańskie występujące sporadycznie w skarbach denarów z I–II w. (z tego typu zespołów, które należy uznać za stosunkowo pewne, można wymienić skarby: z Dorotowa, gm. Stawiguda: Kunisz A. 1973, s. 27, poz. 21; Ciołek R. 2007, s. 36–38, poz. 54; z Drzewicza Nowego, gm. Wiskitki: Kunisz A. 1973, s. 27–28, poz. 22; Krzyżanowska A. 1976; Kubiak S. 1979, s. 29–43, poz. 25; z Nowej Wsi Wrocławskiej, gm. Kąty Wrocławskie: Kunisz A. 1973, s. 75, poz. 100; Ciołek R. 2008, s. 172, poz. 255; z Owczarni, gm. Pasłęk: Kunisz A. 1973, s. 80, poz. 107; Ciołek R. 2007, s. 152–153, poz. 247; z Przewodowa, gm. Dołhobyczów: Kunisz A. 1973, s. 90, poz. 122; Kunisz A. 1985, s. 173–178, poz. 209; z okolic Sochaczewa, m. pow.: Dymowski A. 2009b, s. 202–206 oraz z Turska, gm. Staszów: Kunisz A. 1973, s. 120, poz. 170; Kunisz A. 1985, s. 235–236, poz. 285). Z drugiej strony, nie można całkiem wykluczyć ewentualności, że w niektórych przypadkach denary republikańskie mogły być wtórnie dołączone do tych skarbów w I–II w. lub nawet później, tak jak to sugeruje A. Bursche w stosunku do denarów trzeciwiecznych (zob. Bursche A. 2004, s. 198 i n.).

Ryc. 4. Struktura chronologiczna denarów z nowo zarejestrowanych znalezisk drobnych z terenu środkowej i południowej Polski²²

uncji z nieznanego miejsca na Pomorzu Zachodnim (zob. opis znalezisk na końcu artykułu, moneta nr 49). Egzemplarz ten, oznaczony namalowaną białą farbą numerem, niewątpliwie wchodził w skład nowożytnej kolekcji. Podobny charakter mają co najmniej cztery inne odkrycia brązów z okresu Republiki z ziem polskich: niepewne znaleziska uncji ze Szczecina²³ i kwadransa z Sobótki, pow. wrocławski²⁴, oraz kwadrans z Woli Buchowskiej, gm. Jarosław²⁵, i nieokreślony bliżej brąz Juliusza Cezara z Rogożan, gm. Kietrz²⁶, które wchodziły w skład domniemanych skarbów, a w rzeczywistości zapewne nowożytnych kolekcji. Dwie²⁷ pozostałe brązowe monety republikańskie z polskich znalezisk odnotowane w literaturze, w stosunku do których nie ma podstaw do uznania ich za wątpliwe, to semiuncja

²² Próba statystyczna: 738 możliwych do wydatowania monet ze znalezisk zarejestrowanych przez autora artykułu od maja 2004 r. do października 2010 r.

²³ Ciołek R. 2007, s. 238, poz. 335A, moneta 1.

²⁴ Kunisz A. 1973, s. 106, poz. 145; Ciołek R. 2008, s. 231, poz. 343A.

²⁵ Kunisz A. 1973, s. 129–130, poz. 186; Kunisz A. 1985, s. 250, poz. 311, moneta 1.

²⁶ Kunisz A. 1973, s. 97, poz. 133; Ciołek R. 2008, s. 219.

²⁷ Ewentualnie trzecie znalezisko to nieokreślona bliżej moneta brązowa z okresu Republiki, która miała być znaleziona w Walcach, gm. loco, na Śląsku (Ciołek R. 2008, s. 268, poz. 407, moneta 1). Uznanie tej monety na podstawie bardzo nieprecyzyjnego opisu za brąz republikański jest możliwe, ale prawdopodobne są również inne ewentualności.

z Węgierki, gm. Roźwienica²⁸, odkryta razem z brązami cesarskimi z I–II w., oraz pojedyncze znalezisko asa ze Zbylitowskiej Góry, gm. Tarnów²⁹. W przypadku denarów dynastii julijsko-klaudyjskiej wybitych przed 64 r., wzięwszy pod uwagę dostępne inwentarze znalezisk monet rzymskich z terenu Polski³⁰, za względnie pewne i pewnie określone³¹ można uznać tylko trzy drobne znaleziska denarów Augusta rozsiane po całym obszarze kultury przeworskiej³², a z monet poaugustiańskich jedynie trzy znaleziska pojedyncze z dorzecza górnej Wisłoki³³ na południowej rubieży występowania kultury przeworskiej. Jeśli bardzo mocno skoncentrowane terytorialnie znaleziska z dorzecza Wisłoki uznamy za wyjątkową i ograniczoną obszarowo anomalię, to można uznać, że z denarów cesarskich sprzed 64 r. w Polsce występują jedynie monety Augusta, które należy łączyć wprost ze znaleziskami denarów republikańskich ze względu na podobny rozrzut terytorialny znalezisk w południowej i środkowej części kraju oraz współwystępowanie w skarbach³⁴. Przy okazji warto również zauważyć, że monety brązowe z okresu dynastii julijsko-klaudyjskiej bezsprzecznie występują w Polsce, i to całkiem licznie, jednak często bywają znajdowane razem z egzemplarzami emisji późniejszych.

Uwaga trzecia: wśród denarów republikańskich ze znalezisk drobnych przeważają monety z emisji z I w. przed Chr., ze znacznym udziałem egzemplarzy datowanych na ostatnie lata Republiki. Ze względu na zły stan zachowania, uniemożliwiający dokładną identyfikację, jedna z nowo znalezionych monet została

²⁸ Kunisz A. 1985, s. 239, poz. 298 II, moneta 1.

²⁹ Morawiecki L. 1984, s. 19–20; Kunisz A. 1985, s. 265, poz. 344.

³⁰ Kubiak S. 1979; Kunisz A. 1985; Ciołek R. 2007; Ciołek R. 2008; Romanowski A. 2008.

³¹ Jak słusznie zauważył J. Kolendo, ewentualne błędne określanie monet jako wybitych w okresie panowania cesarza Augusta może wynikać m.in. z opaczego interpretowania umieszczanego na monetach tytułu cesarskiego *augustus* jako imienia cesarza; zob. Kolendo J. 1998a, s. 120.

³² Siennica, gm. loco na prawobrzeżnym Mazowszu (Kubiak S. 1979, s. 67, poz. 105; Romanowski 2008, s. 118, poz. 190), Brzezie, gm. Opatów w Małopolsce (Kunisz A. 1985, s. 34, poz. 18) i Górzec, gm. Strzelin na Śląsku (Ciołek R. 2008, s. 78, poz. 112; autorka uznaje denar Augusta jako część skarbu lub znaleziska grobowego, w którego skład wchodził ponadto antoninian Gordiana III, obydwie monety zostały jednak znalezione oddzielnie).

³³ Denar Tyberiusza z Gorlic, m. pow. (Kunisz A. 1985, s. 63–64, poz. 58), denar Tyberiusza z Jasła, m. pow. (Kunisz A. 1985, s. 76–77, poz. 89), oraz denar Kaliguli z Biecza, gm. loco (Kunisz A. 1985, s. 26, poz. 7V). Analizując problem skali napływu denarów z okresu dynastii julijsko-klaudyjskiej na tereny *Barbaricum* nie można zapominać, że emisja monet tego nominału za Kaliguli, Klaudiusza i w pierwszych latach panowania Nerona (do 64 r.) była bardzo ograniczona; zob. Kunisz A. 1978, s. 51–97.

³⁴ Zob. przypis 5.

szeroko wydatowana na III–II w. przez Chr., a siedem kolejnych denarów na II–I w. przed Chr. Dwóch monet, w stosunku do których dysponujemy jedynie lakonicznym opisem znalazców, nie sposób scharakteryzować bliżej pod względem chronologicznym. Pozostałe, których wiek można było precyzyjnie określić, prezentuje poniższa tabela:

L.p.	Emitent	Datowanie	Nr monety wg opisu
1.	Pinarius Natta	155 przed Chr.	38
2.	L. Cupiennius	147 przed Chr.	4
3.	P. Aelius Paetus	138 przed Chr.	27
4.	Ti Minucius Augurinus	134 przed Chr.	8
5.	T. Cloelius	128 przed Chr.	39
6.	T. Cloelius	128 przed Chr.	35
7.	M. Porcius Laeca	125 przed Chr.	2
8.	M. Porcius Laeca	125 przed Chr.	17
9.	M. Furius Philus	119 przed Chr.	1
10.	M. Sergius Silus	115 przed Chr.	25
11.	Man. Aemilius Lepidus	114–113 przed Chr.	33
12.	L. Memmius	109–108 przed Chr.	45
13.	Q. Lutatius Cerco	109–108 przed Chr.	11
15.	M. Memmius Geleria	106 przed Chr.	31
16.	P. Servilius Rullus	100 przed Chr.	3
17.	Q. Titius	90 przed Chr.	36
18.	Cn. Lentullus Clodianus	88 przed Chr.	14
19.	Q. Antonius Balbus	83–82 przed Chr.	7
20.	Postumius Albinus	81 przed Chr.	16
21.	L. Procilius	80 przed Chr.	30
22.	Ti. Claudius Nero	79 przed Chr.	5
23.	Q. Pomponius Musa	78 przed Chr.	13
24.	M. Volteius	78 przed Chr.	40
25.	L.Farsuleius Mensor	75 przed Chr.	26
26.	Mn. Aquilius	65 przed Chr.	47
27.	L. Scribonius Libo	62 przed Chr.	34
28.	L. Scribonius Libo	62 przed Chr.	46
29.	M. Aemilius Scaurus	58 przed Chr.	19
30.	M. Fonteius Capito	55 przed Chr.	22
31.	Vibius Pansa Caetronianus	48 przed Chr.	6
32.	Juliusz Cezar	47–46 przed Chr.	37
33.	C. Antestius	46 przed Chr.	32
34.	L. Papius	46 przed Chr.	15
35.	T. Carisius	46 przed Chr.	42
36.	Mn. Cordius Rufus	46 przed Chr.	44
37.	Juliusz Cezar	46–45 przed Chr.	43
38.	Oktawian	36 przed Chr.	21

Jak widać, jeśli nie liczyć denarów trudnych do datowania, nie odnotowano monet starszych niż wybite w połowie II w. przed Chr., a większość z zarejestrowanych ostatnio egzemplarzy to monety bite w I w. przed Chr. Ponadto wskazać należy na brak zdevaluowanych denarów tzw. legionowych Marka Antoniusza³⁵, a z drugiej strony obecność monety, którą można uznać za naśladownictwo (zob. opis znalezisk na końcu artykułu, moneta nr 32). Cechy te upodabniają traktowane jako zespół monety z nowych znalezisk drobnych do skarbu z Połańca³⁶. Co więcej, 21 monet z powyższej tabeli, tj. ponad połowa, ma dokładne odpowiedniki w skarbie z Połańca odnośnie do emitentów. Z tego wniosek, że pula monetarna ze znalezisk drobnych jest zbliżona składem do znalezionej na ziemiach polskich skarbu datowanego na okres panowania Augusta. Jediną istotną cechą różniącą znaleziska drobne od połanieckiego skarbu jest wystąpienie trzech (w tym dwóch domniemanych) subaeratów w ramach znalezisk drobnych (zob. opis znalezisk na końcu artykułu, monety nr 4, 6, 20).

Na podstawie powyższych uwag można sformułować kilka wstępnych wniosków, które bezwzględnie powinny być zweryfikowane w ramach dalszych badań opartych o możliwie pełny, a co ważniejsze sprawdzony pod względem wiarygodności materiał znaleziskowy. Po pierwsze, należy zgodzić się z tezą, że większość denarów republikańskich napłynęła na ziemię polskie u schyłku młodszego okresu przedrzymskiego i na początku okresu wczesnorzymskiego, tj. zapewne w ciągu kilku ostatnich dziesięcioleci I w. przed Chr. i na początku I w. po Chr.³⁷. Po drugie, napływu denarów republikańskich (i cesarza Augusta) na teren obecnej Polski nie można traktować jako zjawiska mocno ograniczonego pod względem ilościowym i o małym zasięgu terytorialnym. Przypuszczalnie srebrny pieniądz późnej Republiki Rzymskiej (i pierwszego cesarza) dotarł na nasze ziemie w znacznej liczbie i rozszedł się dość równomiernie po całym obszarze występowania kultury przeworskiej³⁸. Fala napływu denarów republikańskich była nieporównanie mniejsza niż ta, która przyniosła ze sobą wielką liczbę denarów cesarskich z I–II w., jednak najprawdopodobniej fale te dzielił

³⁵ Denary takie występują polskich skarbach monet srebrnych z I–II (III) w.: z Drzewicza Nowego, gm. Wiskitki (Kunisz A. 1973, s.27–28, poz. 22; Krzyżanowska A. 1976; Kubiak S. 1979 s. 29–43, poz. 25) i z Owczarni, gm. Pasłek (Kunisz A. 1973, s. 80, poz. 107; Ciołek R. 2007, s. 152–153, poz. 247).

³⁶ Zob. Kunisz A. 1970; Kunisz A. 1985, s. 165–171, poz. 202; Kolendo J. 1998b, s. 123–125 i przede wszystkim Bursche A. 1995, s. 86–88.

³⁷ Por. Kunisz A. 1970, s. 128; Bursche A. 1995, s. 88–89; Kolendo J. 1998b, s. 124; Romanowski A. 2009; Romanowski A. 2010, s. 37.

³⁸ Dotyczy to znalezisk drobnych. Odnotowane dotychczas skarby monet republikańskich umiejscowione były w południowej części terenów zasiedlanych przez ludność kultury przeworskiej (zob. przypis 5).

kilkudziesięcio- a może nawet ok. stuletni okres³⁹, kiedy srebrna moneta nie napływała na ziemię polską w ogóle lub prawie w ogóle. M.in. z tego względu należy, być może, rozpatrywać kwestię pieniądza republikańskiego na ziemiach polskich w szerszym kontekście, obejmującym również pieniądź grecki i celtycki, szczególnie z I w. przed Chr. i początku I w. po Chr. Po trzecie, denary republikańskie mogły dość długo obiegać na terenach zajmowanych przez kulturę przeworską, jednak większość znalezisk należy datować na okres przed 2. połową II w. po Chr. Po czwarte, należy podać w wątpliwość napływ na ziemię polską brązów republikańskich w liczbie większej niż śladowa. Jeśli monety takie napłynęły, to były to przypadki incydentalne. Niewykluczone, że brązy republikańskie docierały bardzo sporadycznie na ziemię polską w I w. po Chr. lub nawet później jako domieszka do monet cesarskich. Po piąte, wyjaśnienia wymaga zasygnalizowany jedynie w prezentowanej publikacji problem napływu na ziemię polską brązów dynastii julijsko-klaudyjskiej. Należy odpowiedzieć na pytanie, czy monety te napłynęły w 1. połowie I w., czy też później, razem z monetami młodszymi.

Na zakończenie warto jeszcze raz podkreślić, że problem znalezisk monet republikańskich (i cesarskich z okresu dynastii julijsko-klaudyjskiej) na terenie obecnej Polski wymaga gruntownego przebadania. Jak pokazują nowo zarejestrowane znaleziska i doświadczenia z weryfikacją znalezisk starszych, należy przede wszystkim od nowa opracować bazę źródłową do takich badań, tj. materiał znaleziskowy.

OPIS ZNALEZISK

Autor prezentowanej publikacji nie miał możliwości dotarcia do oryginałów monet⁴⁰. Z konieczności zostały one określone na podstawie zdjęć, w niektórych przypadkach bardzo słabej jakości. W większości przypadków nie udało się pozyskać danych metrologicznych.

Biała, gm. Trzcianka, pow. czarnkowsko-trzcianecki, woj. wielkopolskie

M.: nieznanne. **D.:** nie później niż luty 2010 r. **L.:** 1 moneta.

1. Republika (M. Furius Philus), denar, rok 119 przed Chr., Rzym, RRC 281/1.

³⁹ Jeżeli przyjmiemy, że pierwszowieczne denary cesarskie napłynęły razem z denarami drugowiecznymi dopiero w II w.; por. Bursche A. 2004, s. 196–198.

⁴⁰ Serdecznie dziękuję wszystkim osobom, które anonimowo przekazały mi informacje na temat okoliczności znalezienia monet i udostępniły zdjęcia odkrytych numizmatów.

Av. Głowa Janusa w wieńcu, w otoku napis: [M.FOVRI.L.F];
Rv. Roma stojąca w l. ustawia tropaion, wokół elementy galijskiego uzbrojenia,
z prawej napis: ROM[A], w odcinku: PHLI (ligatura PH).
Moneta w słabym stanie zachowania, na awersie ślad puncy w kształcie półksię-
życa.
Lit.: –.

Białobrzegi, m. pow., woj. mazowieckie – okolica

M.: pole orne. **D.:** nie później niż czerwiec 2006 r. **L.:** 1 moneta. **Kom.:** w pobli-
żu znajdowano wcześniej inne monety rzymskie.

2. *Republika (M. Porcius Laeca)*, denar, rok 125 przed Chr., Rzym,
śr. 18 mm, RRC 270/1.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej: LAECA, z prawej przekreślone X;
Rv. Libertas w kwadrydze w pr., powyżej Wiktoria lecąca z wieńcem w l., u dołu
M P[OR], w odcinku: [ROMA].
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2008e, s. 243.

Bodzanów, gm. loco, pow. plocki, woj. mazowieckie – okolica

M.: nieznanne miejsca (różne pola orne) w obrębie ok. 1,5 km. **D.:** jesień 2007 r.
L.: 5 monet; oprócz denara republikańskiego znaleziono 4 denary z I–II w.

3. *Republika (P. Servilius Rullus?)*, denar, rok 100 przed Chr. (?),
Rzym, RRC 328/1 (?).
Av. Popiersie (Minerwy?) w hełmie w l., ew. legendy nieczytelne;
Rv. Nieokreślone bóstwo (Wiktoria) w bidze w pr. trzyma gałązkę (?), ew. legen-
dy nieczytelne.
Moneta w złym stanie zachowania, ułamana połówka monety.
Lit.: Dymowski A. 2008a, s. 71, Romanowski A. 2008, s. 14, poz. 5, moneta 1.

Brok, gm. loco, pow. ostrowski, woj. mazowieckie – okolica

M.: pole orne w widłach rzek Bug i Brok. **D.:** sierpień 2006 r. **L.:** 1 moneta.

4. *Republika (L. Cupienius)*, denar (subaeratus?), rok 147 przed Chr.,
Rzym, RRC 218/1.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej róg obfitości, z prawej X;
Rv. Dioskurowie galopujący w pr.: u dołu L CVP (ligatura VP), w odcinku:
[ROMA].
Moneta w słabym stanie zachowania, spod cienkiej powłoki białego srebra miej-
scami prześwituje różowawy metal (srebro niższej próby?).
Lit.: Dymowski A. 2008a, s. 72, Romanowski A. 2008, s. 17, poz. 9, moneta 1.

Ciechanów, m. pow., woj. mazowieckie – okolica

M.: nieznane miejsce w obrębie kilkuset metrów. **D.:** nie później niż wrzesień 2007 r. (moneta nr 5) i nie później niż październik 2007 r. (moneta nr 6). **L.:** 2 monety.

5. *Republika (Ti. Claudius Nero)*, denar serratus, rok 79 przed Chr., Rzym, śr. 18 mm, RRC 383/1.
Av. Popiersie Diany w pr. z łukiem i kołczanem na ramieniu, z prawej [S.C];
Rv. Wiktoria w bidze w pr. trzyma wieniec i gałązkę palmową, poniżej ALXXIII, w odcinku w dwóch wierszach: TI CLAVD TI [F] / [A]P N.
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2008a, s. 73, Romanowski A. 2008, s. 20, poz. 17, moneta 1.
6. *Republika (Vibius Pansa Caetronianus)*, denar (subaeratus?), rok 48 przed Chr., Rzym, śr. 18 mm, RRC 449/2.
Av. Głowa Bachusa w pr. w wieńcu z bluszczu, z lewej: PAN[SA];
Rv. Ceres krocząca w pr. trzyma dwie pochodnie, przed nią pług, z lewej: [C] VIBIVS C F C [N].
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2008a, s. 73, Romanowski A. 2008, s. 20, poz. 17, moneta 2.

Dziekanów Leśny, gm. Łomianki, pow. warszawski zachodni, woj. mazowieckie

M.: nieznane. **D.:** czerwiec 2006 r. **L.:** 1 moneta.

7. *Republika (Q. Antonius Balbus)*, denar, lata 83–82 przed Chr., Rzym, RRC 364/1(a-c).
Av. Głowa Jowisza w wieńcu w pr. z lewej: S.C ;
Rv. Wiktoria w kwadrydze w pr. trzyma wieniec i liść palmowy, litera u dołu i napisy w odcinku nieczytelne.
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2009a, s. 15.

Gołuchów, gm. loco, pow. pleszewski, woj. wielkopolskie – okolica

A) M.: pole orne w małym obrębie na lewym brzegu rzeki Proсна. **D.:** marzec 2006 r. – marzec 2007 r. **L.:** 2 monety; oprócz denara republikańskiego znaleziono sesterc z II w.

8. *Republika (Ti. Minucius Augurinus)*, denar, rok 134 przed Chr., Rzym, RRC 243/1.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej przekreślona litera X;
Rv. Dwie postacie w togach, jedna trzymająca simpulum, druga lituus, stoją po dwóch stronach kolumny zwieńczonej statua, u góry; [R]OM[A], z lewej: [TI MI]NV[C]I C F], z prawej: AVGVRINI.

Moneta w złym stanie zachowania.

Lit.: Dymowski A. 2008c, s. 106.

B) M.: nieznane. **D.:** kwiecień 2007 r. **L.:** 2 monety; oprócz denara republikańskiego znaleziono denar z II w. **Kom.:** prawdopodobnie monety te zostały znalezione w tym samym miejscu, co denar republikański opisany powyżej.

9. R e p u b l i k a, denar, koniec III – II w. przed Chr., Rzym, RRC ?.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., ew. legendy nieczytelne;
Rv. Dioskurowie na koniach galopujący w pr., ew. legendy nieczytelne.
Moneta w złym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2008c, s. 106.

Henryków, gm. Hów, pow. sochaczewski, woj. mazowieckie

M.: nieznane. **D.:** 2005 r. **L.:** 1 moneta.

10. R e p u b l i k a, denar, III-I w. przed Chr. (określenie według znalazcy, bliższych danych brak).
Lit.: Dymowski A. 2009b, s. 208.

Hrubieszów, m. pow., woj. lubelskie – okolica

M.: nieznane. **D.:** nie później niż sierpień 2009 r. **L.:** 1 moneta.

11. R e p u b l i k a (Q. Lutatius Cerco), denar, lata 109–108 przed Chr., Rzym, RRC 305/1.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., powyżej napis: ROMA, poniżej: [CERCO];
Rv. W wieńcu: galera w pr., powyżej napis: Q [LV]TATI.
Moneta w średnim stanie zachowania.
Lit.: –.

Jakimowice, gm. Radoszyce, pow. konecki, woj. świętokrzyskie

M.: nieznane miejsce przy tzw. Wielkiej Drodze. **D.:** 2006 r. **L.:** 1 moneta. **Ok.:** podczas prac polowych.

12. R e p u b l i k a, denar, II–I w. przed Chr., Rzym, RRC ?.
Av. Głowa Romy w pr., ew. legendy niemożliwe do odczytania (opis na podstawie fotografii b. słabej jakości);
Rv. „Rydwan zaprzężony w parę koni”, poniżej napis ROMA (opis według znalazcy).
Stan monety niemożliwy do określenia na podstawie zdjęcia awersu b. słabej jakości.
Lit.: Dymowski A. 2008e, s. 244.

Jarosław, m. pow., woj. podkarpackie – okolica

M.: nieznane miejsce w odległości ok. 2–3 km od miasta w stronę Przemyśla. **D.:** kwiecień 2009 r. **L.:** 1 moneta.

13. *Republika (Q. Pomponius Musa)*, denar, rok 78 przed Chr., Rzym, śr. 18 mm, waga 3,3 g, RRC 410/5.
Av. Głowa Apolla w pr.;
Rv. Eutepe stojąca w pr. opiera się na kolumnie i trzyma dwa flety, po bokach napis: [Q.P]OMPONI – MVSA.
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: –.

Kamień, gm. Ceków Kolonia, pow. kaliski, woj. wielkopolskie

M.: nieznane. **D.:** nie później niż kwiecień 2006 r. **L.:** 1 moneta.

14. *Republika (Cn. Lentulus Clodianus?)*, denar, rok 88 (?) przed Chr., Rzym, śr. 17 mm, RRC 345/1 (?).
Av. Popiersie Marsa (?) w hełmie w pr., ew. legendy nieczytelne;
Rv. Wiktoria (?) w bidze w pr., ew. legendy nieczytelne.
Moneta w złym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2008c, s. 108.

Kalisz, m. pow., woj. wielkopolskie

M.: Piwonice. **D.:** wrzesień 2005 r. **L.:** 1 moneta.

15. *Republika (L. Papius)*, denar, rok 46 przed Chr., Rzym, śr. 19 mm, RRC 472/1.
Av. Głowa Junony Sospita w pr.;
Rv. Wilczyca stojąca w pr. wkłada kij do ogniska, z pr. orzeł podsyca ogień, w odcinku: L.PAPIVS, u góry: CELSVS.III.VIR.
Moneta w słabym stanie zachowania, ukruszona przy brzegu (brak ok. 1/4 krążka).
Lit.: Dymowski A. 2008c, s. 106.

Kalisz, m. pow., woj. wielkopolskie – okolica

M.: pole orne w obrębie kilkuset metrów nad rzeką Prosną (prawy brzeg), ok. 10 km na północ od miasta w stronę Chocza (stanowisko Janków 2, gm. Blizanów?). **D.:** 2005–2007. **L.:** 10 monet; oprócz denara republikańskiego znaleziono 9 denarów z II w. **Kom.** w tym samym miejscu znaleziono wiele innych monet rzymskich.

16. *Republika (Postumius Albinus)*, denar serratus, rok 81 przed Chr., Rzym, śr. 19 mm, RRC 372/2.

Av. Głowa Hiszpanii w welonie w pr., z l.: HISPAN;
Rv. Postać w todzie stojąca w l. pomiędzy orłem legionowym i fascēs, pomiędzy postacią i orłem napis: A ALBIN [S N] (AL w formie ligatury), w odcinku: [POST A F].
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2008c, s. 107.

Kęszyce, gm. Bolimów, pow. skierniewicki, woj. łódzkie

M.: pole orne w obrębie ok. 100 m nad rzeką Rawką. **D.:** nie później niż luty 2005 r. – sierpień 2006 r. **L.:** 5 monet; oprócz 2 denarów republikańskich znaleziono 2 denary z I w. oraz sesterc z III w.

17. *Republika (M. Porcius Laeca)*, denar, rok 125 przed Chr., Rzym, śr. 18 mm, RRC 270/1.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej: LAECA, z prawej przekreślone X;
Rv. Libertas w kwadrydze w pr., powyżej Wiktoria lecąca z wieńcem w l., u dołu: [M POR], w odcinku: [ROMA].
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2009b, s. 208.
18. *Republika*, denar, II–I w. przed Chr., Rzym, RRC ?.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej X, ew. legendy nieczytelne;
Rv. Nieokreślone bóstwo w kwadrydze w pr., ew. legendy nieczytelne.
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2009b, s. 208.

Księż Pole, gm. Baborów, pow. głubczycki, woj. opolskie

M.: pole orne w obrębie 200–300 m. **D.:** wiosna–jesień 2007 r. **L.:** 14 monet; oprócz denara republikańskiego znaleziono 13 denarów z I–II(III?) w.

19. *Republika (M. Aemilius Scaurus)*, denar, rok 58 przed Chr., Rzym, RRC 422/1(a lub b).
Av. Król Aretas klęczący w pr. obok wielbłąda w pr., legendy nieczytelne;
Rv. Jowisz w kwadrydze w l., legendy nieczytelne.
Moneta w złym stanie zachowania.
Lit.: Ciołek R. 2008, s. 127, poz. 195, moneta 1.

Kutno, m. pow., woj. łódzkie

M.: Kościuszków, pole orne. **D.:** późna jesień 2005 r. **L.:** 1 moneta. **Ok.:** znaleziona przypadkowo na powierzchni. **Kom.:** z informacji uzyskanych od znalazcy monety wynika, że na tym samym polu jego dziadek znalazł kilkadziesiąt lat wcześniej inny rzymski denar, który po kilku latach „leżenia w szafce” został

przekazany do muzeum. Odkrycie to miało być odnotowane w ówczesnej prasie, dowodem czego jest przechowywany w rodzinie znalazcy wycinek pasowy z krótką notatką zamieszczoną w łódzkim „Ekspresie Ilustrowanym” z dnia 20 XII 1963 r. Odnosząc te informacje do publikacji prezentujących monety rzymskie przechowywane w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi⁴¹ można z całą pewnością przyjąć, że pole, na którym odnaleziono subaeratusa, jest identyczne z miejscem znalezienia rzymskiego denara republikańskiego C. Serviliusa datowanego na około 57 r. przed Chr.⁴²

20. **R e p u b l i k a**, denar subaeratus, II–I w. przed Chr., Rzym, śr. 19 mm, RRC ?.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z l. oznaczenie wartości X, ew. legendy nieczytelne;
Rv. Nieokreślone bóstwo w bidze (?) w pr., ew. legendy niemożliwe do odczytania
Moneta w średnim stanie zachowania; na awersie w pełni zachowane srebrzenie, natomiast od strony rewersu całkowicie odpadła srebrna blaszka (srebrzenie) od brązowego jądra. Technika wykonania subaerata prawdopodobnie polegała na pokryciu brązowego krążka srebrną blaszką od strony awersu w taki sposób, że brzegi blaszki zostały wywinięte na stronę rewersową. Następnie przed wybicciem monety od strony rewersu przyłożono drugą srebrną blaszkę o średnicy zbliżonej lub nieco mniejszej od brązowego jądra.
Lit.: Dymowski A. 2006, s. 17.

Liw, gm. loco, pow. węgrowski, woj. mazowieckie

M.: pole orne na północny-zachód od wsi, ok. 500 m na północ od rzeki Liwiec.
D.: nie później niż październik 2009 r. **L.:** 1 moneta.

21. **R e p u b l i k a (O k t a w i a n)**, denar, rok 36 przed Chr., nieokreślona mennica italska, RRC 540/2.
Av. Głowa w pr., w otoku napis: [IMP CA]ESA[R D]IVI [F AIII VIR ITER R P C];
Rv. Posąg Juliusza Cezara stojący wewnątrz czterokolumnowej świątyni, na frontonie napis: [DIVO IVL], z lewej ołtarz, w otoku napis: COS ITE[R ET TER DESIG].
Moneta w złym stanie zachowania, na awersie ślady punc.
Lit.: –.

Mława, m. pow., woj. mazowieckie – okolica

A) M.: nieznanne. **D.:** nie później niż wrzesień 2004 r. **L.:** 1 moneta. **Kom.:** moneta znajduje się w zbiorach Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej w Mławie⁴³.

⁴¹ Gupieniec A. 1975; Mikołajczyk A. 1981; Natkański K. 1986.

⁴² Kubiak S. 1979, s. 52, poz. 54; Gupieniec A. 1978, s. 240.

⁴³ Za pomoc w potwierdzeniu tego faktu dziękuję Panu Andrzejowi Grzymkowskiemu z MZZ w Mławie.

22. *Republika (M. Fonteius Capito)*, denar, rok 55 przed Chr., Rzym, śr. 17 mm, RRC 429/1.
Av. Popiersie Marsa w draperii i w hełmie w pr. z trofeum na ramieniu, w otoku: [P FONTEIVS P F CAPITO III VIR];
Rv. Wojownik na koniu galopujący w pr. kieruje włócznią w stronę dwóch pieszych wojowników poniżej, w otoku: [MN FONT TR] MI[L].
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2008a, s. 78; Romanowski A. 2008, s. 78–79, poz. 117, moneta 1.

B) M.: nieznane. **D.:** nie później niż maj 2008 r. **L.:** 1 moneta.

23. *Republika*, denar, II–I w. przed Chr., Rzym, RRC ?.
Av. Głowa Romy (?) w hełmie w pr., z lewej oznaczenie wartości X, ew. legendy nieczytelne;
Rv. Nieokreślone bóstwo w bidze (?) w pr., ew. legendy niemożliwe do odczytania
Moneta w złym stanie zachowania, na awersie ślad po puncy w kształcie kółka.
Lit.: –.

Obory, gm. Konstancin-Jeziorna, pow. piaseczyński, woj. mazowieckie

M.: pole orne w obrębie kilkuset metrów (prakoryto Wisły). **D.:** nie później niż październik 2009 r. **L.:** 2 monety; oprócz denara republikańskiego znaleziono 1 denar z II w.

24. *Republika*, denar, II–I w. przed Chr., Rzym, śr. 19 mm, RRC ?.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., ew. oznaczenia i legendy nieczytelne;
Rv. Nieokreślone bóstwo w kwadrydze w pr., ew. oznaczenia i legendy nieczytelne.
Moneta w złym stanie zachowania.
Lit.: –.

Oława, m. pow., woj. dolnośląskie – okolica

M.: pole orne na południowy zachód od miasta. **D.:** nie później niż listopad 2006 r. **L.:** 1 moneta. **Kom.:** w pobliżu znajdowano wcześniej nieokreślone bliżej monety rzymskie i zapinki.

25. *Republika (M. Sergius Silus)*, denar, lata 116–115 przed Chr., Rzym, RRC 286/1.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej napis: ROMA i przekreślone X, z prawej napis: [E]X [S] C;
Rv. Jeździec galopujący w l. trzyma miecz i głowę barbarzyńcy, w polu Q, poniżej M SERGI, w odcinku: [S]ILVS;
Moneta w średnim stanie zachowania.
Lit.: Ciołek R. 2008, s. 185, poz. 269, moneta 1.

Opinogóra, gm. loco, pow. ciechanowski, woj. mazowieckie – okolica

M.: nieznane. **D.:** nie później niż wrzesień 2004 r. **L.:** 1 moneta.

26. *Republika (L. Farsuleius Mensor)*, denar, rok 75 przed Chr., Rzym, RRC 392/1a.
Av. Popiersie Libertas w draperii i w diademie w pr., z lewej pileus i nieokreślona liczba, z prawej: S.[C] MENSOR;
Rv. Roma w bidze w pr., z lewej postać w todze wsiadająca do bigi, u dołu skorpion, w odcinku: [L F]ARSVL[EI].
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2008a, s. 82, Romanowski A. 2008, s. 91, poz. 142, moneta 1.

Ostrołęka, m. pow., woj. mazowieckie

M.: pole orne w granicach administracyjnych miasta. **D.:** nie później niż sierpień 2009 r. **L.:** 1 moneta.

27. *Republika (P. Aelius Paetus)*, denar, rok 138 przed Chr., Rzym, RRC 233/1.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej X;
Rv. Dioskurowie galopujący w pr.: u dołu napis: P PAETV[S], w odcinku: [ROMA].
Moneta w średnim stanie zachowania, na rewersie ślad puncy.
Lit.: –.

Ostrów, gm. Gać, pow. przeworski, woj. podkarpackie

M.: wiejski przydomowy ogród nad potokiem. **D.:** czerwiec 2007 r. **L.:** 1 moneta.

28. *Republika (?)*, denar (?), II–I w. przed Chr. (?), Rzym (?), śr. 18 mm.
Av. Zarys dużej głowy w pr. (?);
Rv. nieczytelny;
Moneta w bardzo złym stanie zachowania, ukruszone ok. 1/2 krążka.
Lit.: Dymowski A. 2008b, s. 68.

Piaseczno, m. pow, woj. mazowieckie – okolica

M.: nieznane. **D.:** nie później niż sierpień 2005 r. **L.:** 1 moneta.

29. *Republika*, denar, II–I w. przed Chr., Rzym, RRC ?.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej X, ew. legendy nieczytelne;
Rv. Nieokreślone bóstwo w wolno jadącej kwadrydze w pr., ew. legendy nieczytelne.
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: Dymowski A. 2009a, s. 16.

Przysiek, gm. Zławieś Wielka, pow. toruński, woj. kujawsko-pomorskie

M.: pole orne. **D.:** nie później niż październik 2008 r. **L.:** 2 monety; oprócz denara republikańskiego znaleziono 1 denar z II w.

30. *Republika (L. Procilius)*, denar serratus, rok 80 przed Chr., Rzym, RRC 379/2.

Av. Głowa Junony Sospita w pr., z lewej napis: S.C;

Rv. Juno Sospita w bidze w pr., u dołu wąż, w odcinku napis: [L PROCILI F].

Moneta w słabym stanie zachowania.

Lit.: –.

Pułtusk, m. pow., woj. mazowieckie – okolica

M.: nieznane. **D.:** nie później niż kwiecień 2010 r. **L.:** 1 moneta.

31. *Republika (M. Memmius Geleria?)*, denar, rok 106 przed Chr. (?), Rzym, RRC 313/1 (?).

Av. Głowa Saturna (?) w l., z prawej harfa (?), ew. oznaczenia i legendy nieczytelne;

Rv. Wenus (?) w bidze w pr., ew. oznaczenia i legendy nieczytelne.

Moneta w złym stanie zachowania.

Lit.: –.

Racibórz, m. pow., woj. śląskie – okolica

M.: łąka ok. 200 m od kanału Ulga. **D.:** kwiecień 2007 r. **L.:** 1 moneta.

32. *Republika (C. Antestius)*, denar, rok 146 przed Chr., Rzym (naśladownictwo?), RRC 219/1a odm.

Av. Głowa Romy w hełmie w l., ew. napisy i inne wyobrażenia nieczytelne;

Rv. Dioskurowie jadący na koniach w pr., u dołu C.ANTES[TI] (ANTE w formie ligatury), w odcinku: [ROMA];

Moneta w słabym stanie zachowania.

Lit.: Dymowski A. 2007c, s. 7–8; Ciołek R. 2008, s. 211, poz. 312, moneta 1.

Radostków, gm. Mykanów, pow. częstochowski, woj. śląskie

M.: nieznane miejsce przy drodze Częstochowa–Radomsko. **D.:** nie później niż wrzesień 2007 r. **L.:** 1 moneta.

33. *Republika (Man. Aemilius Lepidus)*, denar, lata 114–113 przed Chr., Rzym, RIC 291/1.

Av. Głowa Romy w wieńcu i w diademie w pr., z lewej przekreślona litera X, z prawej w otoku: ROMA (MA w formie ligatury).

Rv. Posąg jeźdźca w pr. na potrójnym łuku triumfalnym, pomiędzy kolumnami litery [L]-E-P, w otoku: [M] AE[MI]LIO.

Moneta w słabym stanie zachowania.

Lit.: Dymowski A. 2007c, s. 8.

Radziejów, m. pow., woj. kujawsko-pomorskie – okolica

M.: nieznanne miejsce o niewielkiej powierzchni nad Kanałem Bachorze. **D.:** 2001 r. **L.:** 5 monet; oprócz denara republikańskiego znaleziono 4 denary z I–II w.

34. *Republika (L. Scribonius Libo)*, denar, rok 62 przed Chr., Rzym, RRC 416/1(a–c).
Av. Głowa Bonus Eventus w pr., w otoku: BON EVENT – LIBO;
Rv. Źródło udekorowane dwoma lirami, girlandami i nieokreślonym przedmiotem, u góry: [P]VTEA[L], u dołu: SCRIBON.
Moneta w słabym stanie zachowania, na awersie ślady punc.
Lit.: Dymowski A. 2008d, s. 172.

Raków, gm. Baborów, pow. głubczycki, woj. opolskie

M.: pole orne o „sporej” powierzchni. **D.:** nie później niż sierpień 2008 r. **L.:** 3 monety.

35. *Republika (T. Cloelius)*, denar, rok 128 przed Chr., Rzym, RRC 260/1.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej wieniec, u dołu napis: [ROMA];
Rv. Wiktoria w bidze w pr., z prawej kłos zboża, w odcinku napis: [T.C]LOVL[I].
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: –.
36. *Republika (Q. Titius)*, denar, rok 90 przed Chr., Rzym, RRC 341/1.
Av. Głowa Mutinusa Titinusa w pr. w uskrzydłonym diademie;
Rv. Posąg pegaza w pr., na bazie napis: [Q.TITI].
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: –.
37. *Republika (Juliusz Cezar)*, denar, lata 47–46 przed Chr., nieokreślona mennica afrykańska, RRC 458/1
Av. Głowa Wenus w diademie w pr.;
Rv. Eneasza w l. niosący Palladium i Anchizesa, z prawej napis: CAESA[R].
Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: –.

Rodzone, gm. Lubawa, pow. ławski, woj. warmińsko-mazurskie (lokalizacja niepewna⁴⁴)

M.: pole orne o pow. ok. 1 ha położone ok. 50–100 m od obecnego koryta Drwęcy (na lewym brzegu rzeki), w odległości ok. 20 m i kilkadziesiąt cm powyżej obszaru zalewowego; nieliczne przedmioty odkryto również wokół tego pola.

D.: sierpień–październik 2006 r. **L.:** 33 monety; w skład zespołu oprócz denara republikańskiego miały wchodzić denary z I–III w., antoniniany z III w. oraz sesterc z II w.

38. *Republika (Pinarius Natta)*, denar, rok 155 przed Chr., Rzym, RRC 200/1.
Av. Głowa Romy w pr., z lewej X;
Rv. Wiktoria w bidze w pr., poniżej NAT, w odcinku [ROMA];
Moneta mocno wytarta.
Lit.: Dymowski A. 2007a, s. 14.

Sanok, m. pow., woj. podkarpackie

M.: nieznane. **D.:** nie później niż 2006 r. **Ok.:** podczas kopania grządki. **L.:** 1 moneta.

39. *Republika (T. Cloelius)*, denar, rok 128 przed Chr., Rzym, śr. 19 mm, RRC 260/1.
Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej wieniec, u dołu napis: [ROMA];
Rv. Uskrzydłona Wiktoria w bidze, z prawej kłos zboża, w odcinku napis: [T CL]OVL[I].
Moneta mocno wytarta, lekkie rozwarstwienia metalu na awersie.
Lit.: Dymowski A. 2007b, s. 55.

Sanok, m. pow., woj. podkarpackie – okolica

M.: pole orne na powierzchni ok. 100 m². **D.:** nie później niż kwiecień 2009 r. **L.:** nie mniej niż 8 monet; oprócz 2 denarów republikańskich znaleziono co najmniej 6 denarów z I–II w. **Kom.:** nie można wykluczyć, że odkryto rozwleczony orką skarb.

⁴⁴ Z informacji uzyskanych przez Pana Jarosława Sobieraja z Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie od osoby podającej się za znalazcę wynika, że większość monet opisywanych jako odkryte we wsi Rodzone została w rzeczywistości zakupiona na rynku kolekcjonerskim, w związku z czym nie da się ustalić proveniencji numizmatów. Analizując skład tego zespołu monet oraz wszystkie dostępne informacje na temat jego pochodzenia można jednak z dość dużym stopniem prawdopodobieństwa założyć, że monety pochodzą ze znalezisk drobnych z terenu Pojezierza Ławskiego lub szerzej: północnej Polski.

40. *Republika (M. Volteius)*, denar, rok 78 przed Chr., Rzym, RRC 385/1.
 Av. Głowa Jowisza w wieńcu w pr.;
 Rv. Świątynia Jowisza kapitolinińskiego, w odcinku napis: M. VOLTEI.M.F.
 Moneta w średnim stanie zachowania.
Lit.: –.
41. *Republika*, denar, III–I w. przed Chr. (określenie według znalazcy, bliższych danych brak).
Lit.: –.

Sarnaki, gm. loco, pow. łosicki, woj. mazowieckie

M.: nieznane. **D.:** nie później niż październik 2008 r. **L.:** 1 moneta.

42. *Republika (T. Carisius)*, denar, rok 46 przed Chr., Rzym, RRC 464/3 (a, b lub c).
 Av. Głowa Romy w hełmie w pr., z lewej napis: ROM[A];
 Rv. W wieńcu laurowym: róg obfitości na globie, po bokach berło i ster, u dołu napis: [T.CARIS].
 Moneta w słabym stanie zachowania.
Lit.: –.

Siemiatycze, m. pow., woj. podlaskie

M.: nieznane miejsce na przedmieściach, w granicach administracyjnych miasta.
D.: nie później niż listopad 2007 r. **L.:** 1 moneta.

43. *Republika (Juliusz Cezar)*, denar, lata 46–45 przed Chr., nieokreślona mennica hiszpańska, RRC 468/1.
 Av. Głowa Wenus w diademie w pr., na jej ramieniu Amor;
 Rv. Tropaion z galijskiego uzbrojenia, po bokach siedząca rozpaczająca kobieta i siedzący jeniec, w odcinku napis: CAES[AR].
 Moneta w średnim stanie zachowania, na rewersie dwa ślady puncy w kształcie litery S.
Lit.: Romanowski A. 2008, s. 117, poz. 187, moneta 1.

Siemiatycze, m. pow., woj. podlaskie – okolica

M.: nieznane. **D.:** nie później niż maj 2009 r. **L.:** 1 moneta.

44. *Republika (Mn. Cordius Rufus)*, denar, rok 46 przed Chr., Rzym, RRC 463/1b.
 Av. Połączone głowy Dioskurów w prawo, powyżej dwie gwiazdy, z lewej napis: RVFVS.III.V[IR];

Rv. Venus Verticordia stojąca w lewo trzyma wagę i długie berło, na jej ramieniu Amor, z prawej napis: MN.CORDIVS.

Moneta w słabym stanie zachowania.

Lit.: –.

Sochaczew, m. pow., woj. mazowieckie – okolica

M.: nieznanne miejsce w stronę Łowicza. **D.:** nie później niż styczeń 2007 r. **L.:** 1 moneta.

45. *Republika (L. Memmius)*, denar, lata 109–108 przed Chr., Rzym, śr. 19 mm, RRC 304/1.

Av. Głowa młodzieńca (Apolla?) w wieńcu dębowym w pr., z prawej przekreślona litera X;

Rv. Dioskurowie stojący na wprost pomiędzy swoimi końmi trzymają włócznie, w odcinku: [L ME]MM[I].

Moneta w słabym stanie zachowania. Na awersie ślady punc „S” i „+”.

Lit.: Dymowski A. 2009b, s. 212.

Stropieszyn, gm. Mycielin, pow. kaliski, woj. wielkopolskie

M.: pole orne na niewielkiej powierzchni. **D.:** maj–wrzesień 2010 r. **L.:** 9 monet; oprócz denara republikańskiego znaleziono 8 denarów z I–II w. oraz brązowe zapinki i stopioną bryłkę srebra.

46. *Republika (L. Scribonius Libo)*, denar, rok 62 przed Chr., Rzym, RRC 416/1(a–c).

Av. Głowa Bonus Eventus w pr., w otoku: BON EVENT – [LIBO];

Rv. Źródło udekorowane nieokreślonymi przedmiotami, u góry: [PVTEAL], u dołu: SCRIBON.

Moneta w słabym stanie zachowania.

Lit.: –.

Wolsztyn, m. pow., woj. wielkopolskie – okolica

M.: nieznanne. **D.:** nie później niż sierpień 2010 r. **L.:** 1 moneta.

47. *Republika (Mn. Aquilius)*, denar serratus, rok 65 przed Chr., Rzym, RRC 401/1.

Av. Popiersie Virtus w hełmie w pr., z prawej napis: [VIRT]VS, z lewej: III VIR;

Rv. Konsul Man. Aquilius podnosi upadającą Sycylię, z prawej napis: [MN.]AQVIL, z lewej: [MN.]F.M[N.N], w odcinku: [SI]C[IL].

Moneta w słabym stanie zachowania, liczne pęknięcia krążka i ślady po uderzeniach.

Lit.: –.

Zawichost, gm. loco, pow. sandomierski, woj. świętokrzyskie – okolica

M.: nieznane. **D.:** nie później niż styczeń 2009 r. **L.:** 1 moneta.

48. *Republika*, denar, II–I w. przed Chr., Rzym, RRC ?.
Av. Głowa Romy (?) w hełmie w pr., ew. oznaczenia i legendy nieczytelne;
Rv. Nieokreślone bóstwo w bidze w pr., w odcinku napis: [...]AN[...], ew. inne legendy niemożliwe do odczytania.
Moneta w złym stanie zachowania.
Lit.: –.

Pomorze Zachodnie (znalezisko wtórne)

M.: nieznane miejsce na Pomorzu Zachodnim, wśród śmieci z okresu II wojny światowej. **D.:** nie później niż kwiecień 2010 r. **L.:** 1 moneta.

49. *Republika*, uncja (*aes grave*), lata 225–217 przed Chr., Rzym, śr. 28 mm, RRC 35/6.
Av. Głowa Romy w hełmie w l., z prawej u dołu kropka;
Rv. Dziób okrętu, poniżej kropka.
Moneta w dobrym stanie zachowania; na rewersie (przy dziobie galery) napis „24” namalowany białą farbą.
Lit.: –.

* * *

Po ostatecznej redakcji niniejszego artykułu, jego autor zarejestrował kolejne znalezisko denara z okresu Republiki, opisane poniżej. Jest ono warte uwagi chociażby z tego względu, że odkryta moneta należy do jednej z ostatnich emisji republikańskiego Rzymu i jest młodsza od wszystkich denarów zaprezentowanych wyżej.

Wrocław, m. woj.

M.: nieznane miejsce na przedmieściach, w północno-zachodniej części miasta, w jego granicach administracyjnych. **D.:** nie później niż październik 2010 r. **L.:** 1 moneta.

- Republika* (*Marek Antoniusz*), denar, 32 r. przed Chr., nieokreślona mennica wschodnia (Ateny?), RRC 542/1.
Av. Głowa w pr., w otoku napis: [ANTON AVG IMP III COS DES] III III V R P C;
Rv. Napis: [M] SILANVS [AVG] / Q PRO [COS].
Moneta w złym stanie zachowania.
Lit.: –.

WYKAZ SKRÓTÓW

- RRC — M.H. Crawford, *The Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974.
M. — miejsce znalezienia
Ok. — okoliczności
D. — data znalezienia
L. — liczba znalezionych monet
Kom. — komentarz
l. — lewy, lewo
pr. — prawy, prawo

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejowski J.
2005 *Kultura przeworska i wielbarska na prawobrzeżnym Mazowszu i Podlasiu* [w:] Dulnicz M. [red.] *Problemy przeszłości Mazowsza i Podlasia*, Warszawa, s. 109–128.
- Bursche A.
1995 *Czy skarb z Połańca był łupem z bitwy w Lesie Teutoburskim?* [w:] Bursche A., Mielczarek M., Nowakowski W. [red.] *Nunc de Svebis dicendum est ... Studia dedykowane profesorowi Jerzemu Kolendo w 60-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowej*, Warszawa, s. 85–91.
2004 *Dalsze monety ze skarbu w Liwie, powiat Węgrów. Trzeciowieczne denary na terenach Barbaricum* [w:] Kaczanowicz W. [red.] *Studia z dziejów antyku. Pamięci Profesora Andrzeja Kunisza*, Katowice, s. 192–205.
2005 *Rola źródeł numizmatycznych w studiach nad sytuacją osadniczą i kulturową na ziemiach polskich u schyłku starożytności* [w:] Kaczanowski P., Parczewski M. [red.] *Archeologia o początkach Słowian*, Kraków, s. 203–214.
2008a *Inflation and influx of Roman coins into Barbaricum* [w:] Asolati M., Gorini G. [red.] *I ritrovamenti monetali e i processi inflativi nel mondo antico e medievale: atti del IV Congresso internazionale di numismatica e di storia monetaria, Padova, 12–13 ottobre 2007*, Padova, s. 53–62.
2008b *Function of Roman coins in Barbaricum of Later Antiquity. An anthropological essay* [w:] Bursche A., Ciołek R., Wolters R. [red.] *Roman Coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions*, Collection Moneta – 82, Wetteren, s. 395–416.
- Ciołek R.
2001 *Katalog znalezisk monet rzymskich na Pomorzu*, Warszawa.
2007 *Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Polen: Pommern*, Collection Moneta – 67, Wetteren.
2008 *Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Polen: Schlesien*, Collection Moneta – 83, Wetteren.

- Dymowski A.
2006 *Rzymski denar subaeratus znaleziony w Kutnie*, Przegląd Numizmatyczny nr 2(53), s. 17.
2007a *Najnowsze znaleziska monet rzymskich z Pomorza cz. 1*, Gdańskie Zeszyty Numizmatyczne nr 72, s. 12–21.
2007b *Przypadkowe znaleziska monet rzymskich*, Przegląd Numizmatyczny nr 2(57), s. 53–56.
2007c *Najnowsze znaleziska monet rzymskich z terenu woj. śląskiego*, Kwartalnik Numizmatyków „Grosz” (Jastrzębie Zdrój) nr 111, s. 3–8.
2008a *Najnowsze znaleziska monet rzymskich z prawobrzeżnego Mazowsza i Podlasia*, WN LII, s. 70–98.
2008b *Najnowsze znaleziska monet rzymskich z Lubelszczyzny i Podkarpacia*, Lubelskie Wiadomości Numizmatyczne t. XIV, s. 36–68.
2008c *Najnowsze znaleziska monet rzymskich z terenu Wielkopolski*, Biuletyn Numizmatyczny nr 2(350), s. 103–114.
2008d *Najnowsze znaleziska monet rzymskich z terenu Kujaw i Ziemi Gostynińskiej*, Biuletyn Numizmatyczny nr 3(351), s. 167–176.
2008e *Najnowsze znaleziska monet rzymskich z terenu Kielecczyzny i południowego Mazowsza*, Biuletyn Numizmatyczny nr 4(352), s. 241–252.
2009a *Najnowsze znaleziska monet rzymskich z Warszawy i okolic*, Biuletyn Numizmatyczny nr 1(353), s. 13–20.
2009b *Nowe znaleziska monet rzymskich z dorzecza Bzury*, WN LIII, s. 193–224.
- Garbacz K.
2001 *Importy rzymskie ze wschodniej części Niecki Nidziańskiej* [w:] Kolendo J., Bursche A. [red.] *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski II*, Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum, Supplement tom II, Warszawa, s. 177–237.
- Gupieniec A.
1975 *Pieniądz kruszcowy w okresie lateńskim i rzymskim*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna, nr 22, s. 272–288.
1978 *Kościuszków k/Kutna*, WN XXII, s. 240.
- Kaczanowski P., Kozłowski J. K.
1998 *Wielka Historia Polski. Tom 1: Najdawniejsze dzieje ziem polskich (do VII w.)*, Kraków.
- Kaczanowski P., Magros U. [et al.]
2002 *Tabula Imperii Romani. M-34 – Kraków*, Kraków.
- Kolendo J.
1998a *Przekaz Tadeusza Czackiego dotyczący skarbu monet Cezara i Augusta z Łysej Góry* [w:] *Świat antyczny i barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*, Seria podręczników, t. 3, Warszawa, s. 119–122.
1998b *O skarbie monet rzymskich z Połańca* [w:] *Świat antyczny i barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*, Seria podręczników, t. 3, Warszawa, s. 123–126.

- Krzyżanowska A.
1976 *Skarb denarów rzymskich z Drzewicza*, Wrocław.
- Kubiak S.
1979 *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*, Wrocław.
- Kunisz A.
1969 *Chronologia napływu pieniądza rzymskiego na ziemię Małopolski*, Wrocław.
1970 *Skarb rzymskich denarów z okresu Republiki i cesarza Augusta odkryty w Połańcu, pow. Staszów*, Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego t. VI, s. 103–159.
1973 *Katalog skarbów monet rzymskich odkrytych na ziemiach polskich*, Materiały do prehistorii ziem polskich część V, zeszyt 5, Warszawa.
1978 *Mennictwo w Cesarstwie Rzymskim w I wieku n.e.*, Katowice.
1985 *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski*, Wrocław.
- Mikołajczyk A.
1981 *Zbiory numizmatyczne Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska, nr 1, s. 5–67.
- Morawiecki L.
1984 *O niektórych znaleziskach monet antycznych na terenie Polski*, WN XXVIII, s. 12–26.
- Natkański K.
1989 *Kolekcja monet Republiki Rzymskiej w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska nr 6 (1986), s. 5–51.
- Pivovarov S.
2009 *Skarb Rims'kih respublikans'kih monet iz s. Počapi v vierhiv'âh zahidnogo Bugu*, Arheologični doslidžennâ L'viv'skogo unîversitetu (Lviv University Archaeology Studies) nr 12, s. 164–168.
- Romanowski A.
2008 *Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Polen: Rechtsufriges Masowien und Podlachien*, Collection Moneta – 84, Wetteren.
2009 *The inflow of Roman coins on the east-of-the-Vistula Mazovia (Mazowsze) and Podlachia (Podlasie)*, Materials from the XIV International Numismatic Congress, Glasgow (w druku).
2010 *Dolina środkowej Prosnicy w świetle znalezisk monet rzymskich* [w:] Suchodolski S., Zawadzki M. [red.] *Od Kalisii do Kalisza. Skarby Doliny Prosnicy*. Katalog wystawy. Zamek Królewski w Warszawie, 30 kwietnia 2010 – 30 maja 2010, s. 29–45.
- Rudnicki M., Miłek S., Ziábka L., Kędziński A.
2009 *Mennica celtycka pod Kaliszem*, WN LIII, s. 103–145.
- Skowron J.
2006 *Kultura przeworska w dorzeczu środkowej i dolnej Bzury*. Monografia osadnictwa, Poznań.

ARKADIUSZ DYMOWSKI

COINS OF THE ROMAN REPUBLIC ON POLISH LANDS.
SOME REMARKS ON THE BASIS OF NEW MATERIAL
FROM SMALL FINDS

(Summary)

Republican coins constitute a relatively small part of Roman coins found on the territory of Poland. However, as the last discoveries show, Roman coin finds are not so rare as it was thought in past decades. Among 1130 Roman coins from amateur small finds registered by the author of this article from May 2004 to October 2010, 48 coins — only denarii — from the period of the Republic were uncovered. Additionally, a secondary find of a bronze Republican coin (*uncia*) from the third century BC was noted, which certainly was a part of a modern collection. No denarii struck in the period of the rule of the Julio-Claudian dynasty before 64 AD were registered among the above mentioned 1130 coins from new small finds. Only three bronzes coined at that time were uncovered, all of them found together with later coins.

On the basis of collected material from the new finds, some general remarks can be formulated, which should be verified using all the scientifically available information concerning Republican coin finds (as well as those from the period of the Julio-Claudian dynasty). Unfortunately, at present such verification is very difficult, since the published source base on this subject is in large measure dispersed and not subjected to critical assessment. Inventories of Roman coin finds from a part of Polish provinces require updating, and a study concerning one of the provinces has not been written at all to date. Moreover, many discoveries subjected to analysis so far by researchers are finds on which doubt should be cast. These are largely secondary finds (coins from modern collections) or fictional.

The first remark: Republican denarii should be first of all linked with the settlement of the Przeworsk culture in the younger pre-Roman period and in the early Roman period. Additionally, it is difficult to precisely indicate to which of the mentioned periods the finds should be related. The more so as one should take into account a rather long period of Republican denarii circulation in the area of Barbaricum, just as it was proved in relation to Imperial denarii from the first and second centuries. Also a certain role of Celts in the inflow of the Roman Republican coins to the area of present Poland cannot be completely excluded. This is all the more probable that some concentrations of Republican coin finds in Poland coincide with the traces of Celtic activity, *e.g.* in terms of coinage, dated exactly to the close of the pre-Roman period and the beginnings of the Roman period.

The second remark: Republican denarii constitute a considerable percentage of small finds from the area of central and south Poland parallel to the (almost?) complete lack of Republican bronzes and Imperial denarii from before 64 AD. If we treat the 1130 coins from small finds mentioned at the beginning as a representative statistical sample for the area of Poland, the coins of this denomination struck in the period of the Roman Republic

account for 6.2 per cent of the whole of denarii from the central and south part of the country. This is a hardly smaller proportion than that of first-century denarii struck from 64 AD (10.6 per cent), and noticeably higher than that of denarii issued after 194 AD (3.8 per cent). The majority (79.4 per cent) of denarii from newly uncovered finds are the Roman coins of second-century issues, most often found in Poland. In this „representative statistical sample” there are no Republican bronzes and Imperial denarii from before 64 AD.

The third remark: among Republican denarii from small finds coins from the first century BC issues predominate, with a considerable proportion of specimens dated to the last years of the Republic.

On the basis of the above remarks, several tentative conclusions can be formulated, which definitely should be verified within the framework of further research based on find material which is as complete as possible and, what is more important, checked for credibility. Firstly, one should agree with the thesis that the majority of Republican denarii came to the Polish lands at the close of the younger pre-Roman period and at the beginning of the early Roman period, *i.e.* probably during late decades of the first century BC and at the beginning of the first century AD. Secondly, the inflow of Republican denarii (and those of Emperor Augustus) to the area of present Poland should not be treated as a phenomenon strongly limited in terms of quantity and of a small territorial range. Presumably the silver coins of the late Roman Republic (and the first Emperor) found their way to the Polish lands in considerable numbers and, judging from the distribution of small finds, spread quite evenly throughout the range of the Przeworsk culture. A wave of inflow of Republican denarii was incomparably smaller than that which brought along a great number of Imperial denarii from the first and second centuries, but most probably those waves were divided with a period of several dozen years and perhaps even about a hundred years when hardly any silver coin came to the Polish lands. Thirdly, Republican denarii could circulate quite long in areas occupied by the Przeworsk culture, yet most finds should be dated to the period before the second half of the second century AD. Fourthly, the inflow of Republican bronzes to the Polish lands in greater than minute amounts should be called into question. If such coins came, those were incidental events. It is possible that Republican bronzes found their way to the Polish lands very sporadically in the first century AD or even later as an additive to Imperial coins. Fifthly, the problem of the inflow of bronzes of the Julio-Claudian dynasty to the Polish lands requires explanation. The question whether those coins came in the first half of the first century or later, together with younger coins, should be answered.

The problem of Republican coin finds (and those imperial from the period of the Julio-Claudian dynasty) in the area of the present Poland requires a thorough examination. The newly registered finds and experiences with the verification of older ones proved that the source base for such research, *i.e.* the find material, should be worked out anew in the first place.

Adres autora / The author's address:
arekdym@yahoo.com